

Мр Нинослав Качарић¹

Епархија Банатска

Вршац

Оригинални научни рад

УДК: 37.014.523

=====

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ВЕРСКА НАСТАВА У СРБИЈИ – ИСТОРИЈАТ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Резиме: Почетком 21. века Православна Црква у Србији се налази пред великим изазовима. После периода полувековног спутавања под комунистичким режимом у бившој Југославији, дошао је период промена који је са собом донео поштовање верских слобода српског народа и слободу да своја уверења јавно испољава. Српско друштво тежи ка модернизацији и демократизацији покушавајући да изгради свој нови идентитет у шаренилу европских народа. Имајући свест о значају традиције и традиционалних институција српског народа, Влада Републике Србије усвојила је 2006. године Закон о црквама и верским заједницама. („Службени гласник РС”, бр. 36/2006.) Члан 40. овог Закона говори о јемству државе Србије када је у питању верска настава у државним и приватним основним и средњим школама. Иако је верска настава уведена већ 2001. године као алтернативни предмет у основним и средњим школама уредбом Владе Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 46/2001), верска настава остаје предмет великих контроверзи на политичко-друштвеној сцени српског друштва до данас. Овим чином, Влада Републике Србије се нашла на удару многих фактора цивилног друштва, који су желели да опструишу увођење верске наставе у школе са изговором да она угрожава поменуте демократске процесе у којима религији нема места у јавном сектору. Црква је данас преко верске наставе на озбиљном и тешком испиту, а време ће показати да ли ће успети да га положимо и да дамо одговор на питања и потребе деце и омладине, превазилазећи искушења заједничког живота и рада, образовања и васпитања у складу са јеванђелским просвећивањем, преумљењем и обожењем ђака увођењем у живот Цркве. Сам вероучитељ свакако није у могућности да без сарадње са учениковим окружењем оствари мисију, те је зато неопходно да стварамо једну колективну атмосферу, укључујући у вршење мисије како ученике који не похађају веронауку, тако и породицу и целокупно окружење омладине. При том мислимо на професоре предмета чији се научни основи разликују од религиозних, али заједничким радозналим и отвореним односом свакако је могуће превазићи наизглед непремостиве разлике научног и религијског образовања.

Кључне речи: верска настава, црква, школа, образовање.

---

¹Имејл-адреса: ninoslav.kacaric@gmail.com.

Увод

Почетком 21. века Православна Црква у Србији се налази пред великим изазовима. После периода полувековног спутавања под комунистичким режимом у бившој Југославији, дошао је период промена који је са собом донео поштовање верских слобода српског народа и слободу да своја уверења јавно испољава. Српско друштво тежи ка модернизацији и демократизацији покушавајући да изгради свој нови идентитет у шаренилу европских народа. Имајући свест о значају традиције и традиционалних институција српског народа, Влада Републике Србије усвојила је 2006. године Закон о црквама и верским заједницама. („Службени гласник РС”, бр. 36/2006.) Члан 40. овог Закона говори о јемству државе Србије када је у питању верска настава у државним и приватним основним и средњим школама. Иако је верска настава уведена већ 2001. године као алтернативни предмет у основним и средњим школама уредбом Владе Републике Србије („Службени гласник РС”, бр. 46/2001), верска настава остаје предмет великих контроверзи на политичко-друштвеној сцени српског друштва до данас. Овим чином, Влада Републике Србије се нашла на удару многих фактора цивилног друштва, који су желели да опструишу увођење верске наставе у школе са изговором да она угрожава поменуте демократске процесе у којима религији нема места у јавном сектору.

Црква је у контексту верске наставе данас на озбиљном и тешком испиту, а време ће показати да ли ћемо успети да га положимо и да дамо одговор на питања и потребе деце и омладине, превазилазећи искушења заједничког живота и рада, образовања и васпитања у складу са јеванђелским просвећивањем, мисијским преумљењем и обожењем ђака увођењем у живот Цркве. Сам вероучитељ свакако није у могућности да без сарадње са учениковим окружењем оствари мисију, те је зато неопходно да стварамо једну колективну атмосферу, укључујући у вршење мисије како ученике који не похађају веронауку, тако и породицу и целокупно окружење омладине. При том мислимо на професоре предмета чији се научни основи разликују од религиозних, али заједничким радозналим и отвореним односом свакако је могуће превазићи наизглед непремостиве разлике научног и религијског образовања.

Историјски преглед односа школског система и верске наставе у Србији

Образовни систем у Србији почео се развијати у време постепеног ослобађања од турске власти. Вишевековно ропство под Турцима уништило је скоро у потпуности тековине српске средњовековне просвете и културе. Пред Први српски устанак становништво у Србији било је готово потпуно неписмено, а „у ослобођеној Србији под Карађорђевој школе су се умножиле и било их је у свим варошима; нарочито их је умножено у Београду ради учења покрштене Туради. У Београду је тада отворена и позната Велика школа какву Срби пре никада нису имали.” (Борђевић, Т., 1946, 91) Отварање Велике школе 1808. године представљало је најранији покушај организовања средње и високошколске наставе у Србији. Ово организовање школа и ширење просвете везује се за име Доситеја Обрадовића који је у Србију дошао 1808. године, учествовао у отварању Велике школе и постављен 1811. године за првог министра (попечитеља) просвете. Али, за име Доситеја као и за Вука Караџића, везује

се и доношење у Србију идеја просветитељства које су проистекле из западне културе оног времена. На том основу створен је код нас и сукоб између Цркве и школе која је почела да се одваја од Цркве. Просветитељски дух дошао је до изражаја и у погледу избора предмета који су у Великој школи предавани. Веронаука није била заступљена већ само црквено појање.

Богословија је основана 1810. године у Београду, а „малобројни подаци о раду ове школе налазе се у казивањима Лазара Арсенијевића Баталаке. Први професор Богословије био је Вићентије Ракић из Трста. Школа је трајала две године. Године 1812. завршила су је четири ученика који су рукоположени за ђаконе.” (Илић, А., 2002, 111)

У време прве владе кнеза Милоша Обреновића постављени су темељи система школства у Србији. Доласком Митрополита Михаила Јовановића црквена просвета је отишла корак даље те је у наставном плану и програму за Богословије уведена педагошко-филозофска група предмета како би се интелектуални квалитет свештеника побољшао, а „уз његову иницијативу и материјалну помоћ 1863. године појављује се прва свеска Богослова коју је издала омладина Семинарије београдске и коју можемо сматрати првенцем периодичне црквене штампе у Српској православној цркви, пошто је у позиву на претплату објављено да ће богословска омладина сваке године издавати по једну књигу под тим именом.” (Сандо, Д., 2010, 255–256) Огромне заслуге митрополита Михаила су што је 1873. године отворено друго одељење Београдске богословије под именом „страначка богословија“ или „мисионарски завод“ у који су примана деца из свих неослобођених српских крајева, а из ње је изашао велики број свршених богослова. Његов педагошки труд се огледао и у даљем настојању у отварању богословија у Бања Луци 1866. и Призрену 1871. године, при чему је огромно искуство које је стекао школујући се у духовним центрима у иностранству покушао пренети и на наше просветно подручје. Тада је он настојао да наш духовни расадник преуреди према ономе што му се по добрим резултатима допадало у Русији: „сјединио је у новом пројекту закона руско духовно училиште и руску шесторазредну семинарију у деветоразредну богословију која је понела име Светога Саве. Таква деветоразредна Богословија основана је посебним законом о Богословији, који је обнародован 11. јануара 1896. године. Та реформа устројена је у пракси тек 1899. године. Међутим, није био среће да дочека да нова Богословија почне са радом јер се прва класа ове Богословије уписала 1900. године, а митрополит је две године раније умро.” (Сандо, Д., 2010, 256)

Новим законом основне школе одређене су као почетне народне школе у којима се, као главно, има учити: наука хришћанска, читање, писање, рачунање и појање, а „на унапређење њихове друштвено-педагошке функције значајним делом су утицали бројни расписи, нарочито од 1868. године, када је за министра просвете и црквених дела дошао Димитрије Матић.” (Тешић, В., 1983, 326) Видимо да је у овом плану наставних предмета на првом месту била наука хришћанска, а да су просвета и црквена дела били су у надлежности једног министарства.

Законом о Устојству богословије ова школа је обухваћена општом реорганизацијом школства 1863. године. Предвиђено је да она припрема будуће свештенике и

учитеље, да траје четири године, интернатског је типа и уписује се по завршетку четвртог разреда гимназије. Ученици који долазе из неослобођених крајева Србије уче по посебном програму а услов за њихов пријем је завршена основна школа. У Богословији од 1863. године поред црквених могу предавати и световна лица. Врховни надзор вршио је министар просветних и црквених дела, а све одлуке доносе се уз сагласност Светог архијерејског синода. Од 1873. наставни план прописује Министарство, а програме професорски колегијум. И за ученике ове школе састављен је Школски закон 1864. године, који је допуњен и пооштрен 1871. године. Сличне је концепције као и школски закон за ученике реалки и гимназија.

На иницијативу дечанског учитеља и питомца Београдске богословије Тимотија Андријанића, Сима Игуманов са својим сарадницима Илијом Ставрићем и Миланом Новичићем основао је Богословију у Призрену 1. октобра 1871. године. (Сандо, Д., 2010, 259)

У Македонији су постојале четири ниже и једна средња богословска школа у периоду до Другог светског рата. Прва Богословија основана је у Битољу 1882. године, а потом је од 1897. године тамо постојала егзархијска свештеничка школа, док су духовне школе постојале и у Скопљу, Прилепу и Једрену.

Што се тиче верских школа и образовања свештеничког кадра, треба рећи да се окупљањем појединих делова Цркве у јединствену организацију наметнула потреба јединственог школства. Правилником о српским православним богословијама које је донело Министарство вера 1921. године, биле су предвиђене петоразредне богословије, као државне школе са интернатом, с тим „да богословије буду у Београду, Сремским Карловцима, Призрену, Сарајеву, Битољу, Загребу, и на Цетињу. Од 1928. године, богословије настављају рад као шесторазредне.” (Радић, Р., 1995, 25) Богословије су биле у рангу потпуних средњих школа, и уређене 1928. Правилником о богословијама и Упутствима 1932. године.

Монашка школа у манастиру Раковица, која је отворена 1906. године, после прекида за време балканских ратова и Првог светског рата, наставила је рад 1922. године. Десет године касније пресељена је у манастир Дечане где је радила до почетка Другог светског рата. Велика школа у Београду је претворена 1905. године у Универзитет, а Законом о Београдском универзитету, члан 4, предвиђено је да се оснује Богословски факултет. Због недостатка квалификованих наставника и ратова који су уследили, законска одлука о отварању Православног богословског факултета донета је тек крајем 1920. године. Факултет је отворен 6. септембра 1920. године. Такође „треба рећи да је Видовданским уставом, члан 16, веронаука постављена на факултативним основама, али је већ 1929. године Законом о народним школама, веронаука била уведена као обавезан предмет, чак и у средњим школама, и то под контролом Цркве.” (Радић, В., 1995, 26)

Верска настава (веронаука) је пре рата у Југославији извођена у оквиру редовне наставе, под називом Веронаука и хришћанска наука. Предавана је основним и средњим школама, а њен садржај чинила је Библија. У учитељским школама верска настава је имала поред осталог и задатак да учитељске кандидате припреми и за

предавање овог предмета. Вероучитељ је био наставник који изводи верску наставу, али „пре рата у Југославији за вероучитеље у основним и средњим школама са више одељења узимани су свештеници или за то нарочито припремана лица (свршени богослови или теолози), док су у мањим сеоским школама ову наставу држали у почетку учитељи, да би је касније предавали свештеници.” (Педагошки речник, 1967, 124)

Патријаршија СПЦ успостављена 1919. године, ускоро пошто је настала нова држава Краљевина СХС, ујединила је шест црквених организација различитих корена и историје. У очима цркве Патријаршија није била нова, већ обновљена као директна наследница средњовековне Српске патријаршије, али њени различити делови егзистирали су независно вековима и на њиховој кохезији је тек требало да се ради. Први пут, државна црква у Србији, Српска православна црква, нашла се међу равноправним верским заједницама у Краљевини СХС. Видовдански устав из 1921. године је усвојио начело пуне слободе вере и савести (члан 12) и осигурао пуну равноправност свих законом признатих вера. То је било ново искуство, које је креирало несигурност и појачану осетљивост на све оно што би могло да се тиче статуса Српске православне цркве.

Период 1918–1941. године био је један од најзначајнијих за историју СПЦ. Мада под патронатом државе, она је располагала знатним привилегијама и материјалним средствима и покушала је да надокнади све оно што је у претходним раздобљима било изгубљено. Интензивно се ради на школовању свештеника, подизању и обнављању храмова и манастира, ширењу вере међу народом... После вишегодишњих борби, усвојен је Закон о СПЦ 1929. године, на чијим ће се темељима донети и Устав СПЦ 1931. године. Овим Уставом је Српска патријаршија призната као једна, недељива и аутокефална Црква са највишим рангом који може да има једна аутокефална Црква.

„Одмах по завршетку рата, представништво Министарског савета Југославије је, 21. октобра 1945. године, донело Уредбу о оснивању државне комисије за верска питања. Овом уредбом су основане републичке комисије и Државна комисија.” (Службени лист ДФЈ, 1945, 21) Републичке комисије су за свој рад одговарале Државној комисији, а она пак Савезном извршном већу. Комисије су имале широка овлашћења и преко њих је будно праћен рад свих верских заједница, а највише пажње је посвећивано Српској православној цркви. Комисија мења члан 278. Устава Српске православне цркве, по коме везу између државе и Цркве представља Министарство правде. Први члан ове уредбе гласи: „Државна комисија за верске послове проучава сва питања која се тичу спољњег живота верских заједница, њихових међусобних односа и положаја цркве према држави и народним властима, као и припремање материјала за законодавно решење односа између верских заједница и државе.” (Гласник СПЦ, 1946, 3, 47) У члану другом каже се да ће Комисија одржавати „најтешње односе са органима верских заједница. Органи верских заједница и органи народних власти дужни су Комисији на њен захтев достављати потребна обавештења и податке”. (Гласник СПЦ, 1946, 3, 47) Паралелно са оснивањем Комисије за верска питања, донесен је и Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора, који је био широко постављен да се скоро све могло под њега подвести, што је омогућило да су по њему многи суђени и осуђени. Посебну важност има следећи

његов став: „Научна критика религије и критика неисправног рада верских представника и црквених службеника не може се сматрати изазивањем и распривањем верске мржње. Сматраће се отежавајућом околности ако изазивање и распривање верске мржње врше црквени представници.” (Гласник СПЦ, 1946, 3, 48)

Комунистичка партија Југославије је желела кротку и кооперативну Цркву која неће бити у опозицији, већ ће помагати партијску и државну политику. Патријаршија је била спремна да сарађује са државом, али не и да буде употребљена.

Завршетком Другог светског рата створена је Федеративна Народна Република Југославија, чијим је Уставом 1946. године регулисан однос државе и Цркве. Школа је одвојена од Цркве, што је значило и крај веронауке у нашем школском систему. Наступиле су године прогона свих наставних садржаја који су имали било какву везу са религијом, па „одвајање државе од конфесионалних заједница значи само да држава није више „колективни вјерник”, а то јој нипошто не даје ознаку чиниоца атеизације. Уосталом, претпоставке које омогућавају државност јесу исте оне на којима и из којих расте религија, бар као социјална чињеница... Одвајање државе од Цркве значило је конституисање државне школе која је одвојена од Цркве, али која је према држави у подређеном положају.” (Ћимић, Е., 1984, 162) Наступио је период у коме је процес одвајања цркве од државе требало да друштвени значај религије и цркве сведе на ниво безвредног и маргиналног.

Крајем 1944. године донета је привремена одлука:

- 1) да верска настава у државним школама више не буде део наставног програма;
- 2) да вероучитељи верску наставу могу одржавати факултативно, за оне ученике државних школа за које родитељи и стараоци изјаве да то желе, те да
- 3) вероучитељи остају државни чиновници, а њихова постављења су се и даље обављала на предлог црквених власти. Материјалне издатке у огреву, осветљењу и послузи требало је да носе заинтересовани родитељи (Радић, Р., 2002).

„Свети архијерејски синод замолио је тада Министарство просвете да се у погледу верске наставе у школама успостави стање које је постојало пре рата; међутим, овај предлог одбијен је актом Министарства просвете ДФЈ бр. 842/45, а онда је, у марту 1946, донета још једна одлука: настава веронауке одржаваће се ван редовног школског времена, у школским зградама, а веронауку као предмет не треба уносити у школска сведочанства, нити оцењивати ученике. Одлучено је и да се вероучитељи од 1. 5. 1946. више не воде на платним списковима Министарства просвете.” (Кубурић, З., 2010, 19-20)

Будући да су власти сматрале да је једна од главних сметњи за формирање научног погледа на свет верска настава у школама, и утицај свештенства – проценат деце која су похађала верску наставу пењао се до чак 90% – школским властима наложено је да контролишу рад свештеника. Услед свега овога верска настава непрекидно се повлачила, све до 1952. године, мада је службено забрањена усвајањем Закона о народним школама, децембра 1951. Јанковић (1952) напомиње да наставник не сме бити религиозан јер школа има да васпита омладину која ће бити потпуно ослобођена свих верских окова, којој ће бити туђа вера у Бога, и која ће бити борбено атеистичка.

После 1952. године верска настава била је дозвољена једино у црквама. Међутим, свештенство СПЦ никада није било претерано активно у одржавању веронауке у парохијама, за разлику од католичких и протестантских свештеника. Током 1953. године Српска православна црква и Римокатоличка црква су се у више наврата жалиле Државној комисији за верске послове наводећи да учитељи деци забрањују да иду у цркву а да се свештеници кажњавају због држања наставе веронауке. Проблеми на релацији школа–црква постајали су све бројнији. За неправилности које су се дешавале у пракси, централни органи власти често су кривицу пребацивали на локалне органе, а ови су били ограничени постојећим одлукама и решењима. У тој игри моћника, представници различитих верских заједница често су писали писма и лично одлазили код Јосипа Броза Тита, протестовали и покушавали да остваре своја права, па је поводом тога „тадашња министарка просвете, чувена Митра Митровић, забележила је како је протекла посета представника Адвентистичке цркве маршалу Титу – он им је обећао да ће деца бити ослобођена наставе у школама суботом, нагласивши да све тешкоће настају на терену. Послао их је потом код саме Митре Митровић да се договоре оспровођењу овога решења. Она им је, међутим, рекла да је децу немогуће ослободити школе суботом јер би то био преседан – све остале цркве могле би да затраже сличне уступке. Последица оваквих ставова била је да су верници лично плаћали цену одласка у цркву, и похађање веронауке коју су у њој имали: новчано, затворским казнама, маргинализацијом.” (Кубурић, З., 2010, 21) У потрази за верским слободама неки су и напустили земљу а већина је одустала од веровања. Тако је већ почетком шездесетих година број деце која су похађала верску наставу у Србији спао на око 3% од укупног броја школске деце (Радић, 2002).

„Да би се решио положај верских заједница, 1953. године је донет Закон о правном положају верских заједница.” (Закон о правном положају верских заједница, 1953, 22) Закон је имао укупно 24 члана. Сврха Закона била је да пружи прецизну законску дефиницију битних одредаба Устава. Свака република је потом објавила свој властити закон о верским заједницама, али после знатног одлагања; Србија је, на пример, усвојила такав закон тек 1962. године. Овај Закон није у основи регулисао односе између државе и верских заједница, већ су „њиме била регулисана само поједина права која су уживале верске заједнице и верници и назначене мере које држава може применити у случају да верска заједница или верници пређу Уставом и законима предвиђене оквире, односно границе деловања.” (Радић, Р., 1995, 315) Закон је остао на снази до 1965. године када је донет Основни закон о правном положају верских заједница. У овом закону су само поштрене казне прописане за прекорачења деловања верских заједница или верника, док су све друге одредбе остале исте као и у Закону из 1953. године.

„Можемо слободно рећи да је овакав однос, однос како перфидног тако и отвореног терорисање Цркве од стране државних органа, трајао негде до 1955. године.” (Радуловић, М., 2007, 2) Међутим, схвативши да се вера у народу не може ни брзо ни лако искоренити како су очекивали, уважавајући препоруке и захтеве „слободног света“ да се верске заједнице морају не само толерисати него и уважавати као важан социјални чинилац, комунисти су одлучили да Цркву изнутра контролишу када већ не могу потпуно да је разбију. „Сарадња са верским заједницама сводила се на илегалну и недопустиву обавештајну контролу чији је циљ био да се утврди ко од свештеника и верника и даље истрајава на старим историјским, социјалним и моралним схватањима, а ко је прихватио нову социјалистичку идеологију као једину пожељну и напредну, па се на њега може „ослонити” у унутрашњем контролисању црквеног живота. Крајњи циљ ове контроле био је да се Црква изолује у порту, да се њено духовно зрачење, као и културно и социјално дејство сведу једино на богослужбени обред, док би у јавном животу и свештеници и свештени народ ваљало да безрезервно прихвате и подрже комунстичку утопију. Они који то не учине треба да буду притиснути, застрашени, изоловани, изнутра разбијени, тако да своја уверења не смеју казивати другима, нити се смеју повезивати на основу сродности по историјској свести, по заједничком духовном искуству и на основу поштовања, љубави и одговорности према српској државној и културној традицији.” (Радуловић, М., 2007, 3)

По речима професора Пузовића „после рата у тешким приликама продужио је са радом Богословски факултет у саставу Београдског универзитета, а пошто су власти 15. фебруара 1952. године укинуле Богословски факултет као државну установу, Црква је преузела бригу око Факултета иако је била у тешком материјалном положају. Рад призренске Богословије је обновљен тек 1947. а Богословије Св. Саве у манастиру Раковици код Београда 1949. године. Највише заслугом патријарха Германа отворена је 1964. године Богословија Св. Арсенија у Сремским Карловцима, у почетку као одсек Београдске богословије Св. Саве, а касније као самостална школа. Исте године је отворена двогодишња Богословија у манастиру Крки; школске 1966/67. и петогодишња. Обновљен је рад Монашке школе у овчарско-кабларском манастиру Преображењу, а од 1967. године отворена је Монашка школа у манастиру Острогу. Године 1986. почео је са радом Богословски факултет Српске Православне Цркве у Либертивилу, САД, као одсек Богословског факултета у Београду, а од 1988. године као самостална богословско-просветна установа. При Богословском факултету у Београду основан је 1990/91. Богословски институт, на коме школовање траје две године (четири семестра).” (Пузовић, П., Српска православна црква од 1941. до данас, http://www.iskon.co.yu/6/puzovic_c.html)

Увођење верске наставе у образовни систем Републике Србије од 2001. године до данас

Свакоме ко се почетком деведесетих година двадесетог века професионално бавио проучавањем односа друштва и школства, није била потребна посебна научна далековидост да уочи близину момента када ће враћање религијских садржаја у школске програме постати реалност. То су године када су се почеле убрзано вршити промене у многим областима нашег друштва, па се као неминовност показало и

преиспитивање циљева и задатака васпитања и образовања и осавремењавања наставних садржаја на свим нивоима образовања. Имајући све ово на уму, Савез педагошких друштава Србије је 1992. године организовао симпозијум на тему „Религија и школа”. Реч је о интердисциплинарном скупу и покушају да се комплексној теми – односа религије и васпитања, Цркве и школе – приступи из разних стручно-научних углова. Изнета су становишта и аргументације које је требало актуелизовати онда када је увођење веронауке у школе постало извесно. На основу објављених радова са симпозијума (*Настава и васпитање*, 1992, бр. 4–5), стиче се утисак да су наставни садржаји везани за религију потребни и да их у школу треба увести или у склопу постојећих наставних предмета или увођењем посебног предмета, али да ти садржаји треба да буду општеобразовни, а не конфесионално одређени. Како се ближио крај двадесетог века, као да се појачавало интересовање за однос Цркве и школе, образовних и религијских садржаја.

У Подгорици је у организацији Министарства вера и Министарства просвете 1997. године одржан округли сто на коме су постављена бројна питања на која су стручњаци покушали да одговоре, и „том приликом изнесена су истраживања која су показала да постоји велико интересовање за религију које је протумачено као потреба за увођењем веронауке”. (Кубурић, З., 2002, 119) Значајне политичке промене које су се у Србији догодиле крајем 2000. године носиле су мноштво новина. Актуелизовало се и питање увођења верске наставе у основне и средње школе. Мноштво аргумената за и против оваквог наставног предмета у школи редовно су пунили странице новина. Такође, нови научни скупови који су из угла различитих области покушали да говоре о месту религијског образовања у основним и средњим школама одржани су у многим местима, и „резултати поменутих истраживања, посебно они с почетка деведесетих година па наомамо, говоре о променама у оквиру религиозне вредносне оријентације младих од доминантно атеистичке оријентације према прихватању и јачању религиозности као система уверења.” (Кубурић, З., 2010, 25) Период који помињемо иначе карактерише почетак промена у многим областима живота, из чега није био изузет ни наш систем школства. Кренуло се у критичко преиспитивање циљева и задатака васпитања и образовања, као и у осавремењавање наставних садржаја и метода на свим нивоима образовања. Тада је постало јасно да, имајући у виду појачано интересовање младих за религијске садржаје као и повећање значаја религије и вере за све већи број људи, рад на реформисању васпитно-образовног система треба темељно да преиспита и могућност поновног увођења религијских садржаја у школске програме.

Српска православна црква је била носилац захтева за конфесионалном веронауком у државним школама. Захтев за конфесионални карактер образложио је бивши савезни министар вера Богољуб Шијаковић ставом да не постоји неки општи појам а још мање нека општа религија – да ми можемо имати искуство религије једино у некој вери и конкретној вероисповести, те је „увођење веронауке тражено на основу права на образовање, права избора погледа на свет, права на вероисповедање и права родитеља да васпитавају своју децу у складу са својим верским уверењима, која су призната међународним конвенцијама.” (Алексов, Б., 2004, 7) Заговорници конфесионалне веронауке указивали су на прихваћеност веронауке у многим европским демократским земљама као што су Ирска, Аустрија, Немачка, Грчка,

Хрватска, Пољска, Португалија, Италија, Бугарска, Шпанија, Мађарска, Чешка и Словачка. У Великој Британији и Данској је конфесионална веронаука замењена религијском културом, док у САД и Француској веронаука ни не постоји. Била су присутна мишљења појединих верника и свештених лица да Црква не би требала да се ослања на секуларну државу и њен образовни систем ради сопствене духовне мисије а уместо пастирског рада, већ да свештеници и монаси треба да се активирају кроз мисионарски рад у самој Цркви, као што и побожни родитељи треба да се побрину о хришћанском васпитању своје деце. Бројне невладине организације и експерти за образовање указивали су да се начин увођења веронауке у државне школе коси са Уставом земље и установљеном процедуром и стандардима у увођење нових предмета у наставу тек након двогодишње експерименталне примене и њене стручне анализе. „Кампању против увођења веронауке водио је Одбор за право на образовање без верске и политичке индоктринације Удружења наставника, сарадника и истраживача Универзитета у Новом Саду, чијим се акцијама и прогласима придружило деведесет невладиних организација. Против увођења веронауке у државне школе били су и Веће Универзитета у Београду, сви ректори и бројни наставници универзитета у Србији, Образовни форум, Савез педагошких друштава Југославије и друге експертске организације које се баве образовањем.” (Алексов, Б., 2004, 10)

Уредбу о организовању и остваривању верске наставе – алтернативног предмета у основној и средњој школи, Влада Републике Србије је донела на основу члана 90. тачка 2. Устава Републике Србије, а у вези са Законом о основној школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93 и 48/94) и Законом о средњој школи („Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94 и 24/96), 24. јула 2001. године, и иста Уредба је објављена у „Службеном гласнику РС”, бр. 46/2001. Након њеног доношења верска настава се у школама појавила септембра школске 2001/2002. године.

У члану 22. Закона о основној школи стоји да се родитељ изјашњава сваке године у погледу избора за верску наставу или грађанско васпитање, међутим члан 69. и 86. Закона о основама система васпитања и образовања то регулишу другачије, односно – изјашњавање се дешава за образовни циклус (I–IV, V–VIII разреда), а не за сваку школску годину посебно или за циклус од I до VIII разреда, па пошто је по свом дејству Закон о основама система васпитања и образовања јачи, примењује се овакво решење.

Неговање човекове личности и поштовање његовог личносног интегритета морају бити највиша вредност и циљ вероучитељске теорије и праксе. Вероучитељ све своје поруке и поуке треба да стави у службу развијања онога што Црква сматра божанским одликама, а најбожанственије у њему јесте личност. Вероучитељ тим путем учи човека не само да опонаша свог Створитеља у моралном смислу, већ више од тога, кроз истицање вредности личности, он младо биће припрема да ступи на пут учествовања у хришћанском а онда и божанском животу, и својим животом, понашањем и особинама сведочи оно што проповеда и чему учи.

Као што смо већ рекли, Влада Републике Србије донела је 27. јула 2001. године Уредбу о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у

основној и средњој школи (Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник, 2001а). У њој су изнете појединости о организовању и остваривању верске наставе за традиционалне цркве и верске заједнице у основној и средњој школи. Обухваћене су: Српска православна црква, Исламска заједница, Католичка црква, Словачка евангеличка црква, Јеврејска заједница, Реформатска хришћанска црква и Евангеличка хришћанска црква. Оваквим одабиром било је јасно да се верска настава у наш образовни систем уводи као строго конфесионално одређена, а не као опште образовни предмет. Њен циљ, у тако замишљеној и законски регулисаној организацији, јесте стварање верника и неговање вере, али и опште религиозно образовање опредељених ученика. Уредбом је утврђен статус верске наставе и алтернативног предмета који се организују као факултативни, а такође „уредбом је регулисано да је оцењивање ових предмета описно и да не утиче на општи успех ученика”. (Дачић, С., 2002)

На основу претходно донете Уредбе о организовању и остваривању верске наставе и наставе алтернативног предмета у основној и средњој школи, донет је 20. октобра 2001. године Правилник о наставном плану и програму предмета верска настава за први разред основне школе (Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник, 2001б). Овим Правилником „изборни предмет” дефинитивно је назван грађанско васпитање, а верска настава је остала под истим називом. У наведеном Просветном гласнику дат је и Правилник о врсти стручне спреме наставника верске наставе за први разред средње и први разред основне школе, као и критеријумима и начину оцењивања ученика који похађа верску наставу. Критеријуми за оцењивање су: редовност у похађању наставе, заинтересованост и активно укључивање у процес наставе. Успех ученика оцењује се описно: истиче се, добар и задовољава.

Према Правилницима, циљеви верске наставе у основној и средњој школи су да се њоме посведоче садржаји вере и духовно искуство традиционалних цркава и религијских заједница које живе и делују на нашем животном простору, да се ученицима пружи целовит религијски поглед на свет и живот и да им се омогући слободно усвајање духовних вредности Цркве или заједнице којој историјски припадају, односно чување и неговање сопственог верског и културног идентитета. Упознавање ученика са вером и духовним искуствима сопствене, историјски дате Цркве или верске заједнице треба да се остварује у отвореном и толерантном дијалогу, уз уважавање других религијских искустава и филозофских погледа, као и научних сазнања и свих позитивних искустава и достигнућа човечанства. У наставку, Правилници садрже наставни план и програм за седам традиционалних цркава и верских заједница које могу да организују верску наставу у школи.

Свети архијерејски синод Српске православне цркве одредио је Епископа браничевског Господина Игњатија за сарадњу са Министарством просвете и спорта, као и за осмишљавање, организовање и укључивање верске наставе у наш школски систем. Отуда је значајно пратити тумачења и објашњења која Владика Игњатије даје, јер су неопходна и за разумевање плана и програма православног катихизиса, а која кажу да је „циљ увођења веронауке у школе управо у томе да људи уђу у литургијску заједницу. Притом би и метод такође требало да буде литургијски, а то значи да се изнађу свељудска искуства, она, дакле, заједничка свим људима, те да се протумаче

као кореспондирајућа са литургијским искуством живог односа човека са Богом. У питању је, наиме, један метод који би мање штетио Цркви од неких других и који не би омогућио то да веронаука и знање о Богу замене Цркву пошто опасност управо лежи у томе...То да деца знају да Бог постоји, да знају све о Богу, а да немају лично искуство кроз литургијски однос, кроз улазак у Цркву као Литургијску заједницу, то, у ствари, није спасоносно.” (Саборност, 3–4)

На тај начин верска настава има своје одговорно место у заједници, јер представља јеванђелски пут у педагошком развијању личности, а самим тим и целокупног српског друштва. Развијањем литургијске свести у етосу једног народа, развија се и његово сазнање о иконичком назначењу у Царству Небеском, као и здраво развијање хришћанске породице, где опет веронаука сачињава неодојив елемент правилног васпитања и образовања...

Блаженопочивши професор др Радован Биговић у свом делу „Црква и друштво” истиче да верска настава у школи треба да подразумева прожимање дидактичко-методичког плурализма, уметничке комуникације (која укључује иконе, црквено певање и музику, архитектуру храма, итд.) и личног примера и комуникације. Операционализујући појам дидактичко-методичког плурализма, поменути аутор наглашава да у настави веронауке у школама треба користити различите изворе сазнања, различита наставна средства и методе, као и различите облике рада у настави. „У васпитно-образовном процесу код васпитаника треба ангажовати и активирати све њихове психичке и духовне предиспозиције и процесе: перцепцију, предочавање, мишљење, концентрацију, самопосматрање, радозналост, емоције, машту... Настава треба увек да буде дијалогска и комуникативна, искрена и отворена, како у хоризонтално тако и у вертикали. Наставни процес треба да се показује као радост, игра, комуникација, разонода, озбиљан рад и подвиг.” (Биговић, Р., 2000, 113)

Закључак

Ако бисмо хтели да ефекте верске наставе процењујемо у односу на постављене циљеве у наставном програму, било би нам потребно много више од периода анализираног у овом раду, јер су циљеви и задаци такве природе да повезују, као и сам појам религија, овоземаљско и небеско, прошло и будуће, смртно и бесмртно. Сходно томе „циљ предмета верска настава – Православни катихизис (веронаука) јесте да пружи целовити православни поглед на свет и живот, уважавајући две димензије: историјски хришћански живот (историјску реалност Цркве) и есхатолошки (будући) живот (димензију идеалног)” (Службени гласник РС – Просветни гласник, 2001). То проширивање перспективе од „сада и овде” на посматрање себе из перспективе вечности исказано је кроз задатке верске наставе.

Дефинитивно је потребно дати деци могућност да се развију у комплетне и здраве личности познањем и изучавањем и духовне науке присутне у нашим школама у виду наставног предмета верске наставе. Исто колико је важан физички, емоционални и ментални развој детета, важан је и духовни развој, и то у узрасту када се тај процес одвија природно, те би прескакање било које развојне фазе представљало препреку у некој фази живота. Верска настава у школама и предшколским установама омогућава

деци да се у право време формирају у сферама комплексног људског бића. Многи од нас тек сада пролазе кроз духовни пубертет само зато што им досадашњим системом школства није дато да чују на време и тај део приче. По речима професора Стојановића „вероучитељ треба да их убеди да знају и верују да овај испит полагају целога живота, а оцена није бројчана, него увек описна, са циљем да гласи: делатно добар! Успешност наведеног провераваће се током многих година, а биће уочљива када стасају прве генерације преузимајући одговорне функције. Многи наши вероучитељи то знају и на добром су путу да дођу до циља, а радост нам тек предстоји.” (Стојановић, Љ., 2009, 71) По речима Наде Секулић, „није најважније шта представљају симболи и садржаји који се нуде деци у оквиру веронауке (крст, полумесец или нешто друго), већ начин како деца те симболе усвајају, шта они за њих значе и колико доприносе изградњи неких темељних и универзалних вредности као што су љубав, толеранција, смиреност духа, способност да се на просветљен начин носимо са тешкоћама и отвореност за оно што је узвишено.” (Секулић, Н., 2002, 83) Неговање човекове личности и поштовање његовог личносног интегритета морају бити највиша вредност и циљ вероучитељске теорије и праксе. Вероучитељ све своје поруке и поуке треба да стави у службу развијања онога што Црква сматра божанским одликама, а најбожанственије у њему јесте личност. Вероучитељ тим путем учи човека не само да опонаша свог Створитеља у моралном смислу, већ више од тога, кроз истицање вредности личности он младо биће припрема да ступи на пут учествовања у хришћанском а онда и божанском животу, и својим животом, понашањем и особинама сведочи оно што проповеда и чему учи.

Литература:

- Алексов, Б. (2004): *Веронаука у Србији*. Ниш: Свен.
- Библија – Свето Писмо Старог и Новог Завета (2004): Београд: Библијско друштво СЦГ.
- Биговић, Р. (2000): *Црква и друштво*. Београд: Бјелајац Бранко.
- Бранковић, С. (2007): *Увод у методологију – квалитативна метода истраживања друштвених појава*. Београд: Либра.
- Брија, Ј. (1989): *Пођите у миру*, Православни поглед на мисионарство. Београд, Свети архијерејски синод СПЦ;
- Врцан, С. (1986): *Од кризе религије до религији кризе*. Загреб: Школска књига.
- Гардашевић, Б. (2002): *Избор црквено-правних радова*. Београд: Богословски факултет СПЦ.
- Дачић, С. (2002): „Верска настава у школи”, у: Религија, веронаука, толеранција. Београд: ЦЕИР.
- Дачић, С. (2003): „Увођење предмета верска настава”, у: Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Дачић, Ц. (2005): „Ослушкивање верске наставе”, у: Религија у мултикултуралном друштву (229–241). Нови Сад: Филозофски факултет, Београд: Социолошко друштво Србије.

- Жлебник, Л. (1955): *Опћа повијест педагогије*. Загреб: Педагошко-књижевни збор.
- Закон о правном положају верских заједница (1953), Београд: Службени лист ФНРЈ, број 22.
- Зизјулас, Ј. (2001): *Догматске теме*. Нови Сад: Беседа.
- Зизјулас, Ј. (2001): *Еклицсиолошке теме*. Нови Сад: Беседа.
- Зизјулас, Ј. (2011): *Заједница и другост*. Пожаревац: Епархија браничевска.
- Зуковић, С. (2005): *Хришћанске вредности у породици*. Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине, Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
- Илић, А. (2004): *Школски систем, наставници и ученици у Србији (1804-2004)*. Зборник „Два века образовања у Србији”. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Јанулатос, А. (2005): *Православље и мисија, Савремено православно мисионарско богословље*. Београд: Хиландарски фонд при Православном Богословском факултету Универзитета у Београду.
- Јеротић, В. (1997): *Хришћанство и психолошки проблеми човека*. Београд: Богословски факултет Српске православне цркве.
- Кубурић, З. (2002): „Веронаука као део реформе образовања”; у З. Кубурић: *Религија, веронаука, толеранција*. Београд: ЦЕИР.
- Кубурић, З. (2003): „Реализација верске наставе у основној и средњој школи”; у *Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији (98–124)*. Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Кубурић, З. & Зуковић, С. (2010): *Верска настава у школи*. Нови Сад: ЦЕИР & Савез педагошких друштава Војводине.
- Cuba, L. & Coocking, J. (1977): *How to write about the social sciences*. London: Longman Group Limited.
- Мајендорф, Ј. (2005): *Православна црква и мисија: прошлост и перспективе нашег доба, Савремено православно мисионарско богословље*. Београд: Хиландарски фонд при Православном Богословском факултету Универзитета у Београду.
- Милаш, Н. (1895-1896): *Правила Православне Цркве с тумачењима I и II*. Нови Сад: Наклада књижаре А. Пајевића.
- Мирковић, М. (2000): *О правном положају српске Цркве у нашој прошлости*. Београд: Досије.
- Новаковић, Д. (2003): *Верске заједнице на размеђу векова*. Београд: Институт за политичке студије.
- Перић, Д. (1990): *Устројство, организација и рад на законодавству СПЦ у првој половини XX века (1901–1950)*, докторска дисертација. Београд: издање аутора.
- Поповић, Ј. (1995): *Општа црквена историја*. Нови Сад, Прометеј.
- Поповић-Обрадовић, О. (2004): *Црква, држава и нација*. Београд: ЦЕДЕТ.
- Пузовић, П. (2000): *Српска православна црква: прилози за историју 2*. Београд: Богословски факултет СПЦ.
- Радић, Р. (1995): *Вером против вере*. Београд: ИНИС.

- Радић, Р. (2003): *Држава, СПЦ и Римокатоличка црква од 1945 до половине шездесетих година, Религијски дијалог, драма разумевања*. Београд: Досије.
- Радуловић, М. (2007): *Однос државе и верских заједница у другој половини 20. века*. Београд: *Нова српска политичка мисао, Црква и држава*.
- Сандо, Д. (2010): *„Двеста година православне црквене просвете у партиципацији националног живота и рада у српском народу”, у: Два века образовања у Србији*. Београд: *Институт за педагошка истраживања*.
- Секулић, Н. (2002): *Укрштање традиција и проблем васпитања, Религија, веронаука, толеранција*. Нови Сад: ЦЕИР.
- Стамулис, Ј. (2005): *Савремено православно мисионарско богословље*. Београд: *Хиландарски фонд при Православном Богословском факултету Универзитета у Београду*.
- Стојановић, Љ. (2009): *Вероучитељ – православни катихета у савременој школи*. Београд: *Православни катихета – часопис вероучитеља Архиепископије београдско-карловачке*.
- Ћирковић, С. (1969): *Православна црква у средњовековној српској држави*, Зборник: СПЦ 1219–1969. Београд.
- Устав Федеративне Народне републике Југославије (1946), *Службени лист ФНРЈ*, 10.
- Флоровски, Г. (2005): *Црква је живот*. Београд: *Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског*.
- Флоровски, Г. (1986): *„Католичност (саборност) Цркве”, у зборнику чланака православних теолога, књига I*. Београд: *Саборност Цркве*.
- High Ability Studies (2004). Oxfordshire: *The Journal of the European Council for High Ability*.
- Чубриловић, В. (1958): *Историја политичке мисли у Србији 19. века*. Београд: *Просвета*.
- Шевкушић, С. (2011): „Профил вероучитеља који предају у београдским школама: резултати истраживања”, *Вероучитељ у школи*. Београд: *Православни богословски факултет*.
- Шмеман, А. (1999): *За живот света*. Београд: *Издавачка кућа „Плато“*.
- Шмеман, А. (2005): *Императив мисије, Савремено православно мисионарско богословље*. Београд: *Хиландарски фонд при Православном Богословском факултету Универзитета у Београду*.
- Шмеман, А. (1992): *Литургија и живот*. Цетиње: *Митрополија црногорско-приморска и скендеријска*.
- Шмеман, А. (1974): „Неколико мисли о аутокефалији, црквеном предању и еклисиологији”, *Часопис Теолошки погледи*, 4/1974. Београд: *Богословски факултет СПЦ*.

Биографска нота:

Нинослав Качарић рођен је у Зрењанину 13. децембра 1977. године. После завршене Зрењанинске гимназије дипломирао је на Богословском факултету

Српске православне цркве у Београду 2002. године, а магистрирао на Православном Богословском факултету „Свети Василије Острошки” у Фочи, Универзитета у Источном Сарајеву 2014. године. Од 2002. године је на функцији секретара епископа, Епархијског управног одбора и Координатора за верску наставу Епархије банатске, као и Уредника часописа „Банатски Весник”. Свештеник је при храму Светог Теодора Вршачког у Вршцу од 2004. године. Објавио је неколико књига и више стручних радова из области педагогије, психологије и теологије, те узео учешћа на неколико међународних научних скупова.